

"HALK YA DA ULUS EGEMENLİĞİ" NİN KURAMSAL TEMELLERİ ÜZERİNE BİRKAÇ DÜŞÜNCE

Dr. Mehmet Ali AĞAOĞULLARI

GİRİŞ

Makalenin başlığından anlaşıldığı üzere halk egemenliği ile ulus egemenliği kavramları eşanlamlı olarak ele alınmaktadır. Bu tutum yadırganabilir. Ancak bu çalışmanın güttüğü amaç, bu kavramları, tarihsel-pratik gelişim süreçlerinde yüklendikleri anlamlar doğrultusunda incelemek değil, fakat düşünsel temellerinin çerçevesi dışına çıkmadan çağrıştırdıkları bazı kuramsal sorunlar içinde ele alarak irdelemektir.

Halk egemenliği ile ulus egemenliği kavramları, özellikle anayasa hukuku bakımından, Fransız Devriminin en sıcak günlerinden günümüze değin farklı iki siyasal rejim modeline kaynaklık eden iki ayrı kuram biçiminde değerlendirilmişlerdir. Üstelik bu iki kavram, 19. yüzyılın çalkantılarıyla birlikte karşıt sınıfların siyasal iktidarın kullanımına ilişkin savlarını meşrulaştırarak yansıtma işleviyle de donatılmışlardır. Bu bağlamda ulus egemenliğinin, egemenliği bölünmez soyut bir varlık olan ulusa verip bireye bütünü içinde olması dışında bir hak tanımamasından dolayı, sınırlı oy hakkına uygun düştüğü kabul edilir. Bu egemenlik anlayışıyla ulusal istencin (iradenin) parçalanamayacağı vurgulanıp toplumsal-siyasal gruplaşmalar yadsınır. Bütünsel bir temsil yetkisine sahip olan yönetenlerin bağımsızlığı güvence altına alınır. Buna karşılık egemenliğin temelini tek tek bireylerde bulunduran halk egemenliği, doğrudan demokrasiye ya da en azından genel oy hakkına uygun düşer. Aralarındaki ilişkilerle halkın egemen erkini belirleyen bireysel egemenlikler, doğal olarak çıkar ya da fikir grupları içinde ifade edilirler. Yönetenlerin otoritesi, her yurttaşın onlara tanıdığı erk aktarımına bağlıdır, bir başka deyişle buyurucu vekâlet ilkesi işlemektedir. Bu iki egemenlik kavramı arasındaki anayasal ayrılıklara, birine burjuvazinin diğerine emekçi halk kitlelerinin ya da yalnızca proletar-

yanın egemenliği anlamları yakıştırılarak, siyasal boyutlar kazandırılır ve böylece bunlar kesin bir uzlaşmazlık içine oturtulurlar.

Fakat halk egemenliği ile ulus egemenliğinin her ikisi de, temelde 18. yüzyıl burjuva düşüncesinin birer ürünüdür ve kuramsal olarak aralarında bir fark yoktur. Çalışma boyunca yeri geldikçe bu noktaya değinileceği için şimdilik şu kısa açıklamayı yapmakla yetinelim : Rousseau'nun formüle ettiği¹ ve Fransız Devriminde Jacobinlerin önemle üzerinde durup 1793 Anayasası'na koydukları "halk egemenliği" içindeki halk kavramı, sosyolojik bir gerçeği değil, fakat soyut bir varlığı ifade eder. Halkı oluşturan bireyler, istençleri insanlar arasındaki ilişkilere, toplumsal koşullara ve yaşam biçimlerine göre belirlenen etten ve kemikten yapılmış yaratıklar değildirler. Rousseau'nun bireyi, gerçeklerden koparılmış, tümüyle salt bilinç olup kendi içinde aklın öğrettiklerini duyan bir "yurttaş"tır.² Birey, yalnızca yurttaş olarak, yani özel istencini dışlayıp genel istence katılarak,³ "birleşimli (kollektif) bir varlık" olan egemenliğe katılır.⁴ Böylece egemen olan yurttaşların halkı (ya da genel istenç), tıpkı ulus gibi soyut bir bütün olarak belirlemektedir. Burdeau'nun deyişiyle egemenin üyesi olan bireyin, kişisel istencini (Rousseau'nun özel istenç adını verip de yadsıdığı istencini) kabul ettirmek bakımından ulusal egemenlik kuramında ulusun bir üyesi olan bireyin sahip olduğu haktan fazla hakkı yoktur.⁵ Birey, kendini birinde genel istence, diğerinde ulusa vermekte, bunların içinde erimektedir. Sonuçta her iki egemenlik anlayışı, kuramsal olarak aynı öze sahip bulunmaktadır. Halk ile ulusun özdeşleştirilerek tek bir egemenlik biçimine ulaşılması, Fransız Devrimi ile gerçekleşir; bununla birlikte bu yöndeki ilk düşünceler yine Rousseau tarafından dile getirilmiş-

¹ "Egemen, kendini kurmuş kişilerden oluştuğu için...". Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social*, Paris, Editions Garnier Frères, kitap I, bölüm 7, s. 246. Egemenliğin birey sayısına bölünmüşlüğü için bakınız : kitap III, bölüm 1.

² Georges BURDEAU, *Traité de science politique*, Paris, Librairie Générale de Droit et de Jurisprudence, 1953, Cilt V, s. 393.

³ "Her bireyin insan olarak sahip olduğu özel istenci, yurttaş olarak sahip olduğu genel istence aykırı ya da karşıt olabilir." ROUSSEAU, *op.cit.*, kitap I, bölüm 7, s. 246.

⁴ ROUSSEAU, *op. cit.*, kitap II, bölüm 1, s. 250.

⁵ Georges BURDEAU, *La démocratie*, Paris, Seuil, 1966, s. 33 (Türkçesi : Çeviren: Prof. Dr. Bülent Nuri Esen, *Demokrasi*, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1964, s. 21).

⁶ "İzlememiz gereken ilk kural, ulusal karakterdir. Her halk, ulusal bir karaktere sahiptir ya da sahip olmalıdır; eğer bu yoksa, ona bu karakteri verme ile işe başlanmalıdır." J. J. ROUSSEAU, *Projet de constitution pour la Corse*, *Oeuvres complètes*, Paris, Pleiade, 1964, Cilt III, s. 913.

tir.⁶ Bu özdeşleştirme, anayasal bir formül şeklinde, en açık anlatımını 1946 Fransız Anayasası'nda bulacaktır.⁷

I — HALK EGEMENLİĞİNİN TARİHSEL KÖKENLERİ

Halkın, bir ulus şeklinde kişileştirilerek, egemenliğin sahibi olarak ortaya konması, modern çağlara özgü bir olgudur. Ancak siyasal iktidarı halktan kaynaklandırın ya da en azından halka dayandıran görüş çok eskilere uzanır; Burdeau'ya göre "toplumu düzenleyen otoritenin temelini toplumsal grubun içine yerleştirme düşüncesi, siyasal düşünceler tarihi kadar eskidir."⁸ Gerçekten Antik Yunan'dan Ortaçağın bazı din bilimcileri ile hukukçularına, bunlardan 16. yüzyıl monarkomaklarına değin uzanan tarihsel süreç içinde bu düşüncenin izlerini görmek hiç de zor değildir. Bununla birlikte, 18. yüzyıl öncesi kuramlarında siyasal erk biçiminde tanımlanan halk, egemen olma özelliğine sahip değildir ya da daha doğrusu kuramsal açıdan egemenliği içermesi olanaksızdır.

Jean Bodin'in 1576 yılında yayımlanan *Les six livres de la République* (Devletin Altı Kitabı) adlı yapıtında Latin dillerindeki *superanus* (üstün güç) sözcüğünden türeterek ortaya koyduğu egemenlik (*souveraineté*) kavramı,⁹ gerçekte 14. yüzyıldan başlayarak oluşum süreci içine giren ve 13. yüzyılda belirginleşen merkezi (modern) devletin erkini ifade eder. Anlatımını açık bir biçimde ilk kez Machiavelli'nin *Prens*'inde bulan devlete içkin bu üstün güç, Ortaçağa özgü siyasal iktidarı ikiye parçalayan anlayışa son verilip bu alanda bir bütünleştirmenin sağlanması ile belirir. Roma'da senato ile konsüllerin farklı yetkilerini adlandıran *auctoritas* ile *potestas* kavramları, Ortaçağ boyunca kendilerine yüklenen anlamlar nedeniyle egemenlikten söz edilmesini olanaksız kılmışlardır. *Auctoritas*, iktidarın ilkesini, *potestas* ise iktidarın kullanılmasını, yönetim erkini içermektedir. Aralarındaki hiyerarşik ilişkiden dolayı *auctoritas* daha üstün bir konumda bulunmaktadır.

⁷ 27 Ekim 1946 tarihli Fransız 4. Cumhuriyet Anayasası'nın 3. maddesinin birinci paragrafı şöyle düzenlenmiştir: "Ulusal egemenlik Fransız halkına aittir." Bkz.: *Les Constitutions de la France depuis 1789*, Paris, Garnier-Flammarion, 1970. Bundan sonra yapılan Fransız Anayasaları ile İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirileri ile ilgili ahntılarda bu yapıttan yararlanılmıştır.

⁸ Georges BURDEAU, *Traité...*, op. cit., Cilt V, s. 356.

⁹ Bülent DÂVER, "Ulusal Egemenlik Kavramına Genel Bir Bakış" adlı tebliğ, in 1. Milli Egemenlik Sempozyumu, Ankara 24-25 Nisan 1985, Ankara, TBMM. Basımevi, 1985, s. 13.

Bu dönemin siyasal toplumu, yalnızca *potestas* ile donatılmıştır; bir başka deyişle şiddet kullanmayı kapsayan bir yaptırım gücünden başka bir şey olmayan devlet iktidarının ilkesini, dolayısıyla da meşruluğunu kendi içinde bulamaz. Bu açıdan kral, dışsal, aşkın bir güce, dahası onun dünyasal temsilcisine (kiliseye) bağımlıdır; iktidarı kullanmada ise imparatorun erki ile sınırlıdır. Siyasete özerk bir alan tanımayan bu anlayışın içindeki kral imgesi, herşeyiyle egemenin bir “anti-tez”i gibidir. Demek ki, devletin egemen olarak belirmesi için, siyasal iktidarın iki boyutunun, yani ilkesi ile kullanım biçiminin bir bütün şeklinde “bir”leştirilmesi gerekir.¹⁰ İşte bu nedendir ki, egemenlik klasik tanımıyla *bir* olarak nitelendirilir. Papanın gücünü pekiştirmek amacıyla Ortaçağ dinbilimcileri tarafından ileri sürülen (*auctoritas* ile *potestas*’ı bir merkezde toplayan) *plenitudo potestatis* ilkesinin Machiavelli’de laik bir içerik kazanmasıyla birlikte egemenlik, düşünülebilir bir kavram durumuna gelir. Bu nedenle, modern devlete içkin siyasal iktidar “bir”liği anlayışından yoksun toplumlarda ve bunların kuramlarında egemenliği, dolayısıyla halk egemenliğini arayıp bulmak, büyük ölçüde kavram kargaşasının yarattığı bir sonuç olsa gerektir.

Halka ya da halkın istencine siyasal iktidar düzeyinde belli bir yer veren Ortaçağ kuramları, *auctoritas-potestas* ikilemesinin getirdiği düşünce kalıplarının dışına çıkamadıklarından dolayı kesinlikle halk egemenliği anlayışını içermezler. Bazı yorumcular tarafından demokrasinin gerçek felsefesini ortaya koyan ilk düşünür olarak kabul edilen Aquinumlu Thomas,¹¹ *auctoritas*’ın tanrısallığına ilişkin anlayışı olduğu gibi sürdürür. Bu alanda getirdiği tek yenilik, “*omnis potestas a Deo*”ya “*per populum*”u ekleyerek, kralı —tirandan farklı kılmak amacıyla— *potestas*’ın kullanımında yalnızca Tanrı’ya değil, fakat halka karşı da kuramsal bir sorumluluk içine oturtmasıdır. Thomas’ın sistemi, halka sınırlı bir yetki tanımakla yetinir, ancak egemenlik, henüz yeryüzüne indirilmiş değildir.

Siyaseti laik temeller üzerine oturtan Padualı Marsiglio, 1324 yılında yazdığı *Defensor Pacis* (Barış Savunucusu) adlı yapıtında Thomas’tan çok daha ileri giderek iktidarın ilkesini, yasamacı olarak tanımladığı halkın içine yerleştirir. Fakat Marsiglio’daki, tıpkı Paris’li Jean’da olduğu gibi, “*omnis potestas a Deo*” formülünü “*omnis potestas a populo*” ile değiştirme işlemini, yüzeysel bir yaklaşımla

¹⁰ Gérard MAIRET, *Les doctrines du pouvoir*, Paris, Gallimard, 1978, s. 20.

¹¹ Jacques MARITAIN, *Principes d’une politique humaniste*, Paris, Hartmann, 1945, s. 41’den aktaran: Marcel PRELOT ve Georges LESCUYER, *Histoire des idées politiques*, Paris, Dalloz, 1980, s. 187-188.

“halk egemenliği kavramının canlandırılması”¹² biçiminde yorumlamaktan kaçınmak gerekir. Çünkü bu dönemin kuramcıları, monarşinin çıkarlarının hizmetinde olarak, paradoksal bir biçimde imparatorun ya da kralın papalık üzerindeki üstünlük savlarını, siyasal iktidarı halk iradesinden türeterek doğrulama yoluna gitmişlerdir. Halkın bir güç olarak siyasal alanın içine konması, her şeyden önce aşkın ilkenin yerine dünyasal bir ilkeye gereksinim duyulmasından kaynaklanır. Amaç, halkın egemenliğini sağlamak değil, monarşik devleti dış güçler karşısında özerk bir konum içine oturtmaktır. Devlet, bu açıdan ele alındığında, dışsal bir egemenlikle bezendirilmiş olarak görülür, ancak iç planda *auctoritas* ile *potestas*'ın birleştirilmeyip iki ayrı güce, yani halk ile prence verilmiş olması nedeniyle egemenlik kavramından söz etmek olanaksızdır. Örneğin Marsiglio'da halk, *auctoritas*'ı kendisinde bulundurmakla birlikte, içinden kaynaklanan *potestas*'tan yoksundur, bu nedenle prence bağlıdır. Çünkü prens olmazsa, halkın yaptığı yasa, prensin *potestas*'ıyla, şiddeti içeren erkiyle korunamamış olur. Bu durumda yasanın, dolayısıyla *auctoritas*'ın bir anlamı kalmaz, halk siyasal bir güç olarak yok olur. Görüldüğü üzere, iktidarın süjesi (öznesi) olabilmek için bir başka iktidar süjesinin varlığına gereksinim duyan bu halk, egemenliğin çok uzağında bulunmaktadır.

16. yüzyılda, halkın yozlaşmışlığına karşın özünde karşı konamaz denli büyük bir güç barındırdığı görüşünü vurgulamış olan La Boétie'den sonra gelen monarkomaklar, halk iradesi silahını bu kez mutlak monarkın iktidarına karşı çevirirler. Egemenlik anlayışına ulaşamamış olan feodal içerikli monarkomak düşüncesi, herşeyden önce halk kavramına çok sınırlı bir anlam yükleyerek bunun içine yalnızca soylularla burjuvazi temsilcilerini yerleştirir. Ortaya çıkan bu “elit-halk”, *auctoritas* ile *potestas*'ın birliğini içeren üstün devlet gücünü ifade etmez, kendi dışında ayrı bir siyasal güç olarak bulunan kralın *potestas*'ını denetlemek yetkisini elinde tutmakla yetinir. Demek ki gerek Marsiglio, gerek monarkomaklar, karşıt amaçlar gütmelerine karşın, halka siyasal iktidar boyutlarında yer vererek onun bir siyasal güç olarak algılanmasını kolaylaştıracak kuramsal adımları atmışlar, fakat bu çizgiyi sürdürerek halkı egemenliğe yükseltecek radikal düşüncelere ulaşamamışlardır.

Tarihsel düzeyde bir geri dönüş yaparsak, çözümünü daha zor bir sorunla, Antik Yunan'da halk egemenliğinin ilk kökenlerinin bulunup bulunmadığı sorunuyla karşılaşıyoruz. Atina gibi Yunan polislerin-

¹² Giovanni SARTORI, Demokrasi Kuramı, Ankara, Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları, No. 23, s. 15.

deki demokrasinin, kuramsal temeleri ortaya konmamış olmakla birlikte, *de facto* olarak halk egemenliği anlayışı üzerine oturtulduğu ileri sürülebilir. Glotz, Antik Yunan dünyasındaki siyasal kurumsallaşmayı irdelediği önemli yapıtında, açıkça halkın egemen olduğunu yazar.¹³ Ancak soruna kuramsal bir biçimde, *auctoritas-potestas* kavramları açısından yaklaşıldığında, ilk bakışta halk egemenliği olarak gözüken olgunun, özünde egemenlik anlayışından yoksun olduğu sonucuna ulaşılabilir. Polis, modern devletten çok daha fazla bir şeydir, yurttaşlardan, yurttaşların toplamından (halktan) ayrı bir varlığa sahiptir ve onlara tek tek ya da bir bütün olarak siyasal bir kişilik kazandıran yine polisin kendisidir. Bu bakımdan iktidarın ilkesi, organik bir varlık olan polise içkindir. Antik Yunan'da demokrasinin oluşum süreci ile birlikte, halk, egemenliği değil, fakat yalnızca *potestas*'ı ele geçirmiştir.¹⁴ Halka tam anlamıyla egemen sıfatını yakıştılabilmek için, Antik Yunan'ı, Ortaçağı aşır, herşeyden önce laikleştirilmiş *plenitudo potestatis* ilkesiyle bezenmiş devletin, yani modern egemen devletin ortaya çıkışını beklemek gerekir.

Ortaçağ sonları Yeniçağ başlarında, Site devletleri ile imparatorlukların yanında, Fransa, İngiltere, İspanya gibi ülkelerde monarşik yapıya sahip "ulusal" devletler oluşmaya başlar. Bodin tarafından kuramsallaştırılan egemenlik kavramı, bu devletlerin hukuksal-siyasal zırhı işlevini görür.¹⁵ Bu dönemde devlete egemen merkezi iktidar anlamı vererek monarkın erkini sağlam temeller üzerine oturtan ve bu nedenle mutlak iktidar kuramcıları olarak kabul edilen Bodin, Hobbes gibi siyaset felsefecileri, gerçekçilik kaygısının zorlamasıyla paradoksal bir biçimde halkın da egemen olabileceği fikrini açıkça ortaya koyarlar. Özellikle Hobbes, siyasal toplumu kurarken monarkın eline vereceği devlet egemenliğini ilk önce halktan kaynaklandırma yoluna gider.¹⁶ Ona göre doğa durumunda "kalabalık" konumun-

¹³ G. GLOTZ, *La cité Grecque*, Paris, La renaissance du livre, 1928, s. 156.

¹⁴ Üstelik, Perikles'e yakıştırılan "Bir politikayı ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayacak yetenekteyiz." şeklindeki yargıdan hareket edildiğinde, halkta bulunduğu kabul edilen *potestas*'ın gerçekte çok küçük bir azınlık tarafından kullanıldığı sonucuna varılabilir. Perikles'e yakıştırılan yukarıdaki bu tümceyi aktaran: Karl Raimund POPPER, *Açık Toplum ve Düşmanları* (Platon'un Büyüsü) Ankara, Türk Siyasî İlimler Derneği Yayınları, Cilt 1, 1967, s. 7.

¹⁵ Jean-Jacques CHEVALLIER, "L'Idée de Nation et l'idée d'Etat", in *L'Idée de Nation*, Paris, PUF, 1969, s. 50.

¹⁶ "Esasen devlet birliği kudretinin, halkta veya milletde mündemiç olduğu esası, tabii hukuk sosyolojisince de malûm. Hobbes vs. gibi mutlakiyetçi telâkkiye sahip olanlar bile, hâkimiyetin (egemenliğin) hakiki süjesinin halk olduğunu, an-

da bulunan insanlar, toplumu oluşturmak için toplandıklarında "halk" olurlar. Halk egemendir, çünkü istenciyle egemenliğin biçimini, devletin yapısını saptar. Fakat bunun gerçekleştirilip Leviathan'ın yaratılmasıyla birlikte, egemenlik bir kişiyle (ya da bir meclise) verilmiş olur ve halk yeniden kalabalık (ama, bu kez düzenli bir kalabalık) konumuna düşer.¹⁷ Demek ki halk, halk olarak kaldığı, ya da daha açıkçası moral bir kişiliğe ve kendine özgü bir istence sahip olduğu sürece egemenliği elinde bulundurur. Egemenliğin yürütülmesi için bir başka yere bırakılması, hatta devredilmesi, halkın halk olma, dolayısıyla egemen olma niteliğini yitirdiği anlamına gelir. Halk egemenliği kuramı açısından temel sorun, kaynağı halkta bulunan egemenliğin devlet yadsınılmadan nasıl yine halkta kalacağı sorunudur. Hobb'es'tan halk kavramının bir toprak parçası üzerindeki insanlar topluluğu anlamına gelemeyeceği dersini alan Rousseau, Siyès gibi düşünürler, sorunu halkı "genel istenç" ya da "ulus" ile özdeşleştirerek çözmeye çalışacaklardır.

II. HALK-ULUS EGEMENLİĞİ VE DEVLET

Halkın istencinin kollektif bir varlık olan ulusun içine yerleştirilmesi ve böylece bu istencin ulusal egemenlik olarak tanımlanması, "kral-devlet"ten "ulus-devlet"e (*État-Nation, Nation-State*) geçiş ile çok sıkı bir ilişki içinde bulunmaktadır. Bir toprak parçası üzerindeki insanların kendilerini, onlardan kaynaklandığı ve onları ifade ettiği inancını taşıdıkları egemen erke bağılı olarak kabul etmelerini içeren bir siyasal tasarım olarak ulus-devlet,¹⁸ 1690 İngiliz Restorasyon'u ile belirmiş, ardından Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte sağlam bir biçimde yerleşmiştir. Günümüzdeki devletler, siyasal rejim biçimleri ne olursa olsun, ulus-devlet görünümünü sürdürmeye özen göstermektedirler.

İngiltere'de 1640 Devrimi, kraldan ayrı bir İngiliz ulusu düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Fransa'da ise, devrimden çok önce uluslardan ya da bir Fransız ulusundan söz edilmeye başlanmıştı. Ulus kavramı ile, monarşik devlet karşısında özerk bir kol-

cak bu hâkimiyeti kullananın hükümdar olması gerektiğini belirtmişlerdir." Yavuz ABADAN, *Amme Hukuku ve Devlet Nazariyeleri*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1952, s. 306.

¹⁷ Thomas HOBBS, *Léviathan*, Paris, Sirey, 1971, Bölüm 17 ve 18, s. 173-191
Raymond POLIN, *Politique et philosophie chez Thomas Hobbes*, Paris, Vrin, 1977, s. 71 ve 113-114. R. POLIN, *Hobbes, Dieu et les hommes*, Paris, PUF, 1981, s. 87-92.

¹⁸ François CHÂTELET, Olivier DUHAMEL, Evelyne PISIER-KOUCHNER, *Histoire des idées politiques*, Paris, PUF, 1982, s. 58.

lektif birimin varlığı dile getiriliyor, dolayısıyla da ulusun kendi üzerinde bir erke sahip olması gerekliliği vurgulanıp ulusun üyeleri ya da temsilcileri için özgürlük isteğinde bulunuluyordu. 18. yüzyıl başlarında, Fénelon, Boulainvilliers gibi düşünürler ulus kavramını, aristokratik ayrıcalıkların doğrulanması yönünde siyasal bir silah olarak kullanıyorlardı.¹⁹ Buna karşılık monarşik ideolojik söylem, kralı yalnızca devletle değil, fakat ulusla da özdeşleştirerek merkezi egemen gücün "bir"liğini pekiştirme amacını güdüyordu. Ulusu, sistem için bir tehlike olmaktan çıkarıp monarkın içinde eriten ideoloji, 14. Louis tarafından "Fransa'da ulus kendi başına bir beden oluşturmaz, tümüyle kralın kişiliğinin içinde yer alır".²⁰ şeklinde açıkça dile getiirmişti. Fakat burjuvazinin siyaset sahnesine çıkıp halk/burjuva iktidarını gündeme getirmesi sonucunda, ulus kavramı bu kez "demokratik" savlara temel oluşturdu. Bir başka deyişle halkın bir siyasal güç olarak monarkın yerini alması, ulus kavramına baş vurulup ulusal egemenlik ilkesinin ortaya konmasıyla ve ardından "bir ve bölünmez Cumhuriyet"ın ilan edilmesiyle mümkün oldu.

Monarşide egemenlik, kralın kişiliğinde, bedeninde somutlaşır. Kralın somut bedeninin dışında bir ikinci bedeni daha vardır; bu, monarşiyi temsil eden ve uyruklardan oluşan toplumu bir bütün olarak içeren "siyasal beden"dir. Bu beden, ilk önce egemenliğin birliğini, sonra iktidar merkezinin bir oluşunu simgeler. Baş(kral), bedenin diğer bölümünden (yönetilenlerden) ayrıdır, fakat onunla birlikte tümüyle bir beden oluşturur. Hobbes *Leviathan*'ın 1651 yılındaki ilk basımının kapağında egemeni, bedeni bir dizi küçük insandan oluşmuş bir adam biçiminde resmeder.²¹ "Ölümlü Tanrı", bu insanları-uyruklarını-yutmuş gibidir ya da en azından gücünün özünü onlardan çekip almaktadır. *Leviathan*'ın bu resmi, içeren ile içirilen şeklinde birbirinden ayrı olmakla birlikte birleşmiş kral ile halkını, bir başka deyişle egemen monarkın hükmü altında organik bir kimliğe sahip bütünleşmiş siyasal toplumu ifade eder.

Egemen devlet erkinin bir anlamı olabilmesi için, ona gerçek (yani bir beden biçiminde) bir süje göstermek gerekir. Gördüğümüz gibi monarşide bu kraldır. Halkın egemenliğin süjesi olarak belirebilmesi ise, onun ulus şeklinde bedenleşip hukuksal-moral bir kişi-

¹⁹ Philippe BRAUD, François BURDEAU, *Histoire des idées politiques depuis la Révolution*, Paris, Editions Montchrestien, 1983, s. 52.

²⁰ Aktaran: Georges BURDEAU, *Traité...*, op. cit., cilt IV, s. 94.

²¹ Etienne de la Boétie de kral (tiran) için bu "çift beden" imgesini kullanmaktadır. Bkz: Mehmet Ali AĞAOĞULLARI, "La Boétie ve Siyasal Kulluk" in A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt XL, sayı 1-4, Ocak-Aralık 1985, s. 205-206.

lik kazanmasına bağlıdır. Ulusun bir beden olduğunu ve bu siyasal bedeninin kralın bedeninden bağımsız olduğunu söylemek, kralı, dolayısıyla onunla birlikte monarşiyi saf dışı etmek ve halkın egemenliği vurgulanarak cumhuriyete, hatta demokrasiye giden yolu açmak anlamına gelir. Tıpkı 14. Louis gibi, 15. Louis de bu anlayışın yani "ulusta bedenleşmiş halk" ideolojisinin, monarşi için ne denli büyük bir tehlike oluşturduğunun bilincindeydi. "Kral-ulus bütünlüğü" ilkesi monarşinin özünde bulunuyordu; bu birliğin ulusun ayrı bir beden oluşturması ile parçalanması, kraliyetin sonu demektir. Bu ilkenin varlığını tehdit eden görüşlere bir yanıt vermek gerektiğine inanan 15. Louis, 3 Mart 1766 tarihli Parlamentodaki konuşmasında şunları söylüyordu: "Monarktan ayrı bir beden yapılmaz utanmazlığı gösterilen ulusa ilişkin haklar ve çıkarlar, zorunlu olarak benimkilerle birleşmiştir ve yalnızca benim ellerimde bulunur. Ne krallığım içinde ortak yükümlülüklerle ödevlerin doğal ilişkisini bir direniş konfederasyonuna dönüştürecek bir ortaklığın oluşmasına, ne de monarşinin içine uyumu bozmaktan başka bir şey yapmayacak olan düşsel bir bedenin girmesine izin veririm."²² 15. Louis bu sözleriyle, ulusun beden bulmasının, ilk önce monarşiye karşı bir direnişe, oradan da sistemi (uyumu) yıkacak bir devrime neden olacağını öngörmüş gibidir.

Clausewitz, bir siyaset kuramcısı olmamakla birlikte, halkın ulusla pekiştirildiği, ya da halk ideolojisinin ulusçu bir ideolojiyle somutlaştırıldığı (bedenleştirildiği) zaman ne anlama geldiğini çok iyi kavramıştı: "Tüm umutların geleneksel görüşler doğrultusunda sınırlı bir askeri güce dayandırıldığı dönemde, kimsenin düşünmediği bir güç 1793'te ortaya çıktı. Savaş birdenbire bir halkın, hepsi de kendini devletin yurttaşı olarak gören 30 milyon nüfuslu bir halkın, işi oluverdi.. Halkın bir kabine ya da bir ordu yerine savaşa katılması, tüm bir ulusu doğal ağırlığıyla birlikte (siyasal -çev.-) oyunun içine sokmuş oluyordu."²³ Halkın siyaset sahnesine çıkması, uyrukların yurttaşlara dönüştürülerek egemenliğin monarktan alınıp türdeş bir bütün olan yurttaşların halkına (ya da ulusa) verilmesidir. Halk-ulus istenci, Rousseau'ya göre genel istenç, (her ne kadar güdümlenmiş ise de) krallık istencinin yerine konulur.

²² Aktaran: J-Y. GUIOMAR, *l'Idéologie nationale-nation, représentation, propriété*, Paris, éditions Champ Libre, 1974, s. 39.

²³ Clausewitz'in *Savaş Üzerine (De la guerre)* adlı yapıtından, Aktaran: Gérard MAIRET, "Peuple et Nation" in *Histoire des idéologies*, Paris, Hachette, 1978, Cilt 3, s. 58-59.

Fakat kraldan halka geçiş, doğrudan bir biçimde olmayıp kuramsal bir düzenlemeyi gerektirir. Her şeyden önce *Ancien Régime*'e son veren ve siyasal değerleri alt üst eden devrim, monarşiyi yıkar-ken gerek devletin gerek onun siyasal-hukuksal zırhını oluşturan egemenliğin yok olmasını hiçbir zaman gündeme getirmez.²⁴ Devletin bütünlüğünün güvencesi olan egemenlik sürdürülecekse, üstelik egemenlik halkın eline verilecekse, egemenlik ilkesi birliğinin nasıl sürdürülebileceğine ilişkin sorun, temel kuramsal sorun olarak belirmektedir. Bunun üstesinden gelebilmek için, prensin halkın içinde sürdürülmesi, bir başka deyişle halkın prens yapılması yoluna gidilir. Bu bağlamda başvurulmuş kuramsal araç "ulus" kavramıdır. Tek bir bedene ve tek bir istence (genel istence) sahip olan ulus, kraldan boşalan yeri doldurup devletle özdeşleşir. Devlet, artık bir ulus-devlettir ve egemen gücünün birliği "halk-ulus"un içerdiği birlik tarafından temsil edilmektedir. Demek ki Aquinumlu Thomas'tan Hobbes'a değin çeşitli kuramcılar tarafından önemsenmesi gereken bir güç olarak görülen, fakat egemen erkin dışında bırakılan halka kişilik ve bir beden kazandırarak onu "prenslige", egemenliğe yükselten, ulus fikridir ve bu kavramdan türetilen ulusal egemenlik ilkesidir. Böylece halk, yalnızca kendisi ile (yani bir siyasal beden ya da ulus olması ile) değil, fakat elinde bulundurduğu egemenlik ile de *bir* olur.²⁵

Egemenliğin monarktan halka geçişi, isim sahipliği düzeyinde olur, yoksa merkezi egemen gücün özüne dokunulmaz. Fransız devrimcileri, devletin ilkesi olan egemenliği koruyarak "prens"i, yani Machiavelli'den Hobbes'a dek çeşitli düşünürlerin tasarladıkları devlet modelini sürdürmüş olurlar.²⁶ Zaten gücün bu sürekliliği, egemenliğin temel niteliklerinden biridir. Her ne kadar devrim geçmişten tümüyle bir kopuş olduğunu ileri sürmüşse de, gerçek bu değildir. Örneğin Robespierre terörün hüküm sürdüğü 1793 yılında, izlenen radikal politikayı, Devrim ile Anayasa'nın ayrı işlevler gördükleri anlayışından hareket edip siyasal faaliyetleri ikiye ayırarak açıklamaya çalışır. Ona göre "hükümetin işlevi, ulusun moral ve fiziksel güçlerini ulusal istemin amacına doğru yönlendirmektir... Anayasal hü-

²⁴ J.-J. CHEVALLIER, *op. cit.*, s. 53.

²⁵ Siyasal rejim modelinin cumhuriyet ya da (kuramını açık bir biçimde John Locke'un ortaya koyduğu) anayasal monarşi olması, temelde bir şey değiştirmez. Her iki durumda da egemenliğin sahibi halktır. Anayasal monarşide kral yok edilmemiş, sistem içinde ona da bir yer verilmiştir, fakat (egemen devlet erki anlamında) prens, halkın ta kendisidir.

²⁶ Bu paragraf, Gérard MAIRET'nin ("Peuple et Nation", *op. cit.*, s. 63-65) çözümlerini izlemektedir.

kümetin amacı Cumhuriyeti sürdürmektir; devrimci hükümetin amacı ise Cumhuriyeti kurmaktır." Görüldüğü üzere Robespierre'in bu değerlendirmesi, olduğu gibi Machiavelli'nin prensin eylemi olarak tanımladığı siyaset anlayışını yansıtmaktadır: Siyasal eylem, devleti kurmak ve sürdürmektir. Hem şiddeti (*potestas*) hem meşruluğu (*auctoritas*) içeren devlet gücü ilkesi değişmemiş, aynı kalmıştır.

Bu bakımdan Fransız Devrimi, siyasette yeni bir dönem açmaz, fakat 14. - 16. yüzyıllar arasında gerek kuramsal, gerek kılışsal (pratik) düzeyde oluşturulmuş olan devlet modelini yenileştirir, güncelleştirir. Bu yenileştirme, çeşitli koşulların belirlemesiyle belli bir dönemde, siyasal güçler/sınıflar arasındaki ilişkilerin zorunlu bir sonucudur. Hakim siyasal gücün değişmesi ile birlikte (ya da değişebilmesi için gereken meşruluğu sağlama amacıyla) tiranın gaspetmiş olduğu kabul edilen egemenlik, bu kez halk-ulus adına yeniden düzenlenir. Halk, modern prestir artık.²⁷ Devlet açısından bu durum, devletin, yaşamını sürdürebilmesi için zamanı geldiğinde gücünün yerini değiştirip onu yeni temeller üzerine oturtması demektir. Devrim, devlet gücünü kısa bir kesintiye uğratar; fakat bu kesinti, halkı bir siyasal kişilik olarak tarih sahnesine çıkararak bu gücün daha güvenli bir süreklilik kazanmasını sağlar. Sonuçta, halk-ulus egemenliği ile, bir yanda kişisel ayrıcalıklardan başka yerel, bölgesel ayrıcalık ve özerklikler yok edilerek monarşilerin başlattığı merkezileştirme, merkezi devlet anlayışı doruk noktasına ulaştırılır, öte yanda yasallık ön plana konarak devlet gücü demokratik meşrulukla donatılıp sağlanmaktadır.

III. HALK - ULUS EGEMENLİĞİ VE YASALAR

Egemen halkın istencini (genel istenci) dışarıya vurup ifade edebilmesi, yasalar aracılığıyla gerçekleşir. 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (madde 6) bunu, "Yasa, genel istencin ifadesidir." şeklinde formüle eder. 18. yüzyıl siyaset felsefesinde bir yönetim açısından çok, yönetenlerin erkini sınırlayan bir ilke olarak algılanan yasa halkın eline verilerek, yönetenlerin bağımlılığı, otoritelerinin sınırlılığı ortaya konmuş olur. Bu durum, halk egemenliğinin kuramsal bir sonucudur da: Bodin'den bu yana yasa yapıp bozma işlemi, bir başka deyişle yasama erki, egemenliğin en açık belirtisidir. Halk egemen olduğuna göre, bu erke (doğrudan ya da dolaylı bir

²⁷ Halktan sonra, ortaya çıkacak olan bir başka modern prens, partidir. Bakınız: Antonio GRAMSCI, *Modern Prens*, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1984.

biçimde) sahip olan yine odur. Bu temel ilke, 1789 Bildirisi'nin 6. maddesinin devamında şöyle dile getirilir: "Yurttaşların tümü kişisel olarak ya da temsilcilerinin aracılığıyla yasanın yapılışına katılma hakkına sahiptir."

Toplum sözleşmesi kuramcılarına göre insan, doğal zorunlulukların baskısından kurtulmak ve benzerleriyle arasındaki ilişkileri bir düzene sokmak amacıyla topluma katılır. Birleşme sözleşmesi ile her kişi, toplumun sürekliliği için gerekli olan kurallara, yani yasalara itaat etmeyi kabul eder.²⁸ Bir anlamda, birleşmeden ortaya çıkan halkın, "biz kurallara boyun eğmeyi ve yasalar tarafından yönetilmeyi istiyoruz"²⁹ demesiyle siyasal toplum kurulur. "Genel istencin işlemleri"³⁰ olan yasaları kimin yaptığını sormaya gerek bile yoktur. Doğal olarak "yasalara boyun eğen halk, yasaların yapımcısı da olmalıdır. Toplumun koşullarını düzenlemek işi yalnızca birleşenlere aittir."³¹ Böylece kişi, bir yanda genel istence katılan yurttaş olarak yasaları yapandır, öte yanda özel istence sahip bir insan olarak ortak iyiliğe yönelebilmek (ya da yöneltilebilmek) için yasalara itaat eden (ya da itaat etmeye zorlanan) bireydir, uyruktur.

Egemenliğin özü gereği "bir" olmasından, dolayısıyla halkın ya da ulusun istencinin bölünemez bir bütün olarak belirmesinden ötürü, bunun ifadesi olan yasa, geneli kendine konu edinerek³² hukuksal eşitliği sağlar. "Bu şekilde, bireysel bakımdan en basit insanların bile eşiti olarak kabul edilen kişi, yasama erkinin (yani egemenliğin-çev.-) parçası olarak koyduğu yasalara bağımlı kılınmıştır... Uygur (civil) toplum içinde hiç kimse, bu toplumu yöneten yasalara itaat etmekten bağışık tutulamaz."³³ Halk-ulus egemenliğinin içerdiği (ister etkin ister edilgen biçimdeki)³⁴ yasa önünde eşitlik ilkesi, her şeyden önce yönetenlerin eylem alanını sınırlama amacını güder. Buna gö-

²⁸ "Gerçekte yasalar, toplumsal (civile) birleşmenin koşullarından başka bir şey değildir." J. J. ROUSSEAU, *Contrat Social* (C.S.) op cit., kitap II, bölüm 6, s. 259.

²⁹ JOHN LOCKE, *Deuxième traité du Gouvernement civil*, Paris, Vrin, 1977, bölüm 11, s. 157.

³⁰ ROUSSEAU, C.S., op. cit., s. 259.

³¹ *Ibid.*, Ancak daha sonra Rousseau, halkın iyiyi isteyip göremediğini söyleyip (kitap II, bölüm 6) yasa yapma işini yüce yasamacılara verir (kitap II, bölüm 7) ve halka yapılan bu yasaları kabul edip etmeme hakkını tanı: "Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz." (Kitap III, bölüm 15).

³² *Ibid.*, s. 258.

³³ LOCKE, op. cit., bölüm 7, s. 128.

³⁴ 1791 Fransız Anayasası, Sièyes'in görüşleri doğrultusunda, yurttaşları etkin ve edilgen olmak üzere ikiye ayırmıştı. Edilgen yurttaşlar, yasaya ilişkin her türlü düzeyin dışında tutulmuşlar, yasaları yapacak temsilcileri seçmek hakkından bile yoksun bırakılmışlardı.

re, egemen genel istencin hükmü altında bireyler olarak bulunan ulus-devlet görevlilerinin, yöneticilerin işlevi, yasaların belirlediği çerçevenin içinde kalarak kamusal çıkarı gözetmektir. Onların dışında ve üstünde bulunan yasa, yönetime faaliyette bulunma yetkisi veren ve bunun alanını çizip amaçlarını tanımlayan ilke olmaktadır. Bununla ulaşılan sonuç, halkın yöneticilerden gelebilecek baskıya karşı korunarak özgürlüğün güvence içine alınmasıdır. 24 Haziran 1793 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 9. maddesi bu düşünceyi kısa ve özlü bir biçimde dile getirir: "Yasa, yönetenlerin baskısına karşı kamusal ve bireysel özgürlüğü korumalıdır."

Doğal hukuk ile toplum sözleşmesi kuramlarının beslediği halk-ulus egemenliği, bu kuramlar doğrultusunda ve içerdiği soyut insan anlayışına uygun olarak, özgürlüğü doğrudan doğruya toplumsal yasaların varlığına bağlar. Buradaki birey, insansal doğasına ilişkin haklarını (dolayısıyla özgürlüğünü) kendi içinde taşır, yoksa bunları dışarıdan elde edip kendine mal etmez. Bu bakımdan insanın özgürlüğü, onun kişiliğine özgü bir niteliktir, ayrılmaz bir parçasıdır. Özgürlük, koşulsuz ve metafiziksel olmasından dolayı, yaratılmayı değil, fakat tanınıp korunmayı gerektirir. "İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur."³⁵ Demek ki temel sorun, bu özgürlüğün uygun koşullar içine oturtularak geçerli kılınmasıdır.

Toplum sözleşmesi kuramlarında (gerçekte egemen erkin bulunmadığı bir toplumu ifade eden) doğa durumu, bir özgürlük ortamı olarak gösterilir. Fakat, "doğal olarak özgürlüğü seven insanlar",³⁶ özellikle kendi aralarındaki ilişkilerde bireysel özgürlüklerine sınırsız bir anlam vererek ve herkesin her şey ve her kişi üzerinde mutlak bir özgürlüğe sahip olduğu anlayışını sürdürerek, özgürlüğü ortadan kaldırırlar.³⁷ Daha doğrusu sınırsız bireysel özgürlüklerin birbirleriyle çatışması, insana için özgürlüğün kullanılmaması sonucunu doğurup genel olarak özgürlüğün toplumdan dışlanmasına neden olur. Hobbes'a göre bu durumdan kurtulmak, Leviathan'ın yaratılmasıyla mümkün olur: Kendilerini egemen erkin yasalarının karşısında yükümlülük altına sokan bireyler, hukuksal bir kişilik kazanarak "gerçek özgürlüğe" ulaşırlar.³⁸ Bu açıdan ele alınan özgürlük, bireyci bir kavram değildir; yalnızca içsel değil, fakat dışsal bir niteliğe de sahip olabilmesi için siyasal topluma gereksinimi vardır.

³⁵ ROUSSEAU, C.S., op. cit., kitap I, bölüm 1, s. 236.

³⁶ HOBBS, op. cit., bölüm 17, s. 173.

³⁷ Çünkü 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin (madde 4) klasikleşmiş tanımına göre "Özgürlük, diğerlerine zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir."

³⁸ HOBBS, op. cit., bölüm 21: "Uyrukların özgürlüğü Üzerine".

Demek ki özgür insan, özgün özgürlüğünü devletin içine yerleştiren insandır.

Rousseau, Hobbes'un özgürlük anlayışını sürdürmekle birlikte, bunu halk egemenliğiyle bir uyum içine oturtur: Doğal özgürlüğün toplum yaşamında özgürsüzlüğe yol açmasından ötürü, bunun yapılabilmesi, bir biçim değiştirilmesine gidilerek özgürlüğü toplumsal bir nitelikle donatmaya bağlıdır. Bunun gerçekleşmesi için, toplum sözleşmesi yoluyla insan doğası bir dönüşüm geçirir ve böylece (Hobbes'ta insanın bireyden kişiye dönüşmesi gibi) doğal insan yok olup yerini yurttaş bırakır.³⁹ Kişisel eğilimlerinden, çıkarlarından, tercihlerinden ve önyargılarından kurtulan insan, yani yurttaş, kendini bir olarak değil, fakat bir bütünün, bir başka deyişle egemen olan halkın (ulusun) bir parçası olarak algılar. Dolayısıyla katıldığı bu bütünün istencine, genel istence itaat ederek kendisine itaat etmiş ve böylece özgür olmuş demektir. Özgürlük, bireyciliğin yerini kolektifliğe, bencillığın ise kişinin genel istence uygunluğu anlamında erdeme bırakmasıyla olası olmaktadır.⁴⁰

Halkın egemenliğe sahip olmasıyla birlikte hukuk iktidara gelir. Artık insan, diğer insanlara bağımlı olmaktan kurtulup yalnızca, egemenliğin üyesi olarak yaptığı yasalara bağlanır. Genel istencin (egemenliğin) belirtileri olmalarından dolayı, Saint Just'un sonsuz güçleri olduğunu belirttiği⁴¹ yasaların hükmü altına girmek, özgür olmanın *sine qua non* koşuludur. Yasaların bulunmadığı yerde özgürlükten söz edilemez.⁴² Bu özgürlük anlayışı, yani yurttaşların tümünün ortak çıkara uygun olarak yasaların belirlediği ölçüde ve yasalar tarafından özgür kılınması, doğal olarak eşitliği içerir. Daha doğrusu bu iki kavram, karşılıklı bir etkileşim içindedirler. Özgürlüğün toplumsallığından ötürü her insan, diğerlerinin özgür olması koşuluyla özgürdür. Bunu sağlayan yasalar, insanlar arasındaki bağımlılık ilişkilerini yok ederek (yani özgürlüğü gerçekleştirerek) onları eşit bir konum içine sokarlar. Buna karşılık, "eşitlik olmadan özgürlük de olamaz."⁴³ Çünkü birer insan olarak aynı değere sahip

³⁹ Pierre MANENT, *Naissance de la politique moderne*, Paris, Payot, 1977, s. 168-169.

⁴⁰ J.L. TALMON, *Les origines de la démocratie totalitaire*, Paris, Calmann-Lévy, 1966, s. 60.

⁴¹ SAINT-JUST, *Oeuvres choisies*, Paris, Gallimard, 1968, s. 322.

⁴² "...kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmek özgürlüktür" ROUSSEAU, C.S., op. cit., kitap I, bölüm 8, s. 246. "...Hukukun amacı özgürlüğü yok etmek ya da engellemek değil, fakat onu koruyup artırmaktır. Hukuksal bir yaşam sürmeye yetenekli olan yaratıklar, durumları ne olursa olsun, yasalar olmazsa kesinlikle özgür değillerdir." LOCKE, op. cit., bölüm 6, s. 106.

⁴³ ROUSSEAU, C.S., op. cit., kitap II, bölüm 11, s. 269.

olan yurttaşların eşit bir biçimde, yani bütün haklarıyla kendilerini baştan başa topluma bağlayıp genel istencin hükmü altına girmeleri, doğal özgürlüğün toplumsal özgürlük şeklinde yeniden üretilip taınmasına yol açar.

Devletin ilkesi bakımından hiçbir değişiklik getirmeyen halk-ulus egemenliği, halkın iktidara ya da yurttaşların devlete olan ilişkisini radikal bir değişikliğe uğratar. Zaten gerek kuramda, gerek Fransız Devrimi'nin pratiği içinde uyruk yerine yurttaş kavramının kullanılması, bu büyük değişimi göstermeye yeterli olabilir. Bir doğa durumu olarak kabul edilen mutlak monarşide ya da *Ancien Régime*'de insan, bir başka insana (monarka) bağımlıdır; kendine özgü bir istenci yoktur.⁴⁴ Bir başka deyişle, kişisel istençler, gerçekten, monarkın istencinin bir başka düzeydeki biçimlerinden başka birşey değildir. Bu durum, tiranlığın ta kendisi olarak tanımlanır. Kendi içinde kesin bir tutarlılık gösteren Hobbes'un kuramında Leviathan'ın ("bi-rey-devlet" in, "kral-devlet" in) yasaları, zorunlu olarak genel iyiliğe yöneliyorlarsa da, temelde tek bir kişinin istencinden kaynaklanmaktadır. Kuramsal değil, fakat somut olarak her zaman için keyfilığe açık bulunmaktadırlar. Bu nedenle bu tür yasalar, halk egemenliği savunucuları tarafından, yasa olarak adlandırılmazlar; bunlar olsa olsa bir insanın kaba güce dayandığı keyfi buyruklardır. *Ancien Regime*, yasasız bir yönetim olmasından ötürü bir tiranlıktır; halkın, yurttaşların değil, kölelerin, uyrukların üzerine kurulu olduğundan ötürü de "toplum" u dışlayan bir doğa durumudur.⁴⁵

Halk-ulus egemenliğinde hükmetme-hükmedilme (ya da yönetme-yönetilme) ilişkisi tümüyle hukuksal içeriklidir.⁴⁶ Yurttaş, uyruktan farklı olarak yalnızca yasalar ile ilişkidir. *Ancien Regime*'de halkın gözü devlet gücünü kişiliğinde somutlaştıran monarktır. Oysa halkın egemen olduğu bir ülkede gözlerin çevrildiği tek merkez, yasalardır. Bu açıdan bakıldığında devlet, egemenliğin somut ifadesi olan yasanın bir aracı olarak belirir. Fransız Devrimi'nin devlet biçimiyle ilgili olarak getirdiği önemli değişiklik, monarkın elinde bulunan otoriteyi yasaya aktarmasıdır. Böylece yönetilenler tarafından feodal düzende senyöre, monarşide krala gösterilen bağ-

⁴⁴ Gérard MAIRET, 'Liberté, égalité' in *Histoire des idéologies*, op. cit., s. 93.

⁴⁵ Locke'un Hobbes'a karşı mutlak monarşi ile doğa durumu arasında koşutluk kuran düşünceleri için bakınız: LOCKE, op. cit., bölüm 7, s. 124-128.

⁴⁶ Buna karşılık, "otokratik devletde, hükmedenlerin hükmolunanlarla münasebeti sadece sosyolojik veya sosyal-ahlâki esaslara bağlıdır." Yavuz ABADAN, op.cit., s. 306.

lık (*loyalisme*), (demokratik) cumhuriyette yasalara yöneltmiş olur.

Monarşide yasanın monarkın istenci olmasından dolayı yasayla olan ilişki, gerçekte monarkla ilişkidir. Uyruğun doğrudan doğruya krala bağımlı olması nedeniyle buyurma-itaat etme ilişkisi, saydam bir nitelik gösterir. Buna karşılık demokraside bu ilişki, epey bula-nık bir biçimde bulunur. Halkın yasaya itaat ederek kendine itaat etmesi şeklindeki formül, buna belli ölçüde (en azından kuramsal çerçevede) açıklık getirmeyi amaçlar. Fakat gerçekte halk-ulus ege-menliği, yasaları (onları yaptığı varsayılan halka karşı) özerk kıla-rak yurttaşları çok daha sağlam bir biçimde devlete bağlar. Halk, egemen dolayısıyla yasa koyucu olduğu zaman, bu üstün gücü kul-lanan, yasaların bekçisi olarak kabul edilen, devletten başkası de-ğildir. Böylece egemen devlet gücü, halk kavramı ile erkinin ilkesini (*auctoritas*), yasa ile de halk üzerinde erk kullanımını (*potestas*) meşrulaştırmış olur. Sonuçta halkın kendine itaat etmesi, devlete itaat etmesi demektir. Çünkü bu devlet, halk ile, ulus ile özdeşleşmiş olan ulus-devlettir.

IV. HALK-ULUS EGEMENLİĞİ VE DEMOKRASI

Halk-ulus egemenliği, kuramsal açıdan zorunlu olarak demok-rasiyi içerir ya da en azından demokrasiyi çağırıştırır. Demokrasi sözcüğünün etimolojik yapısı bu olguyu açıkça göstermektedir. Hal-kın (*demos*)⁴⁷ egemen olması, iktidarın (*kratos*) onun elinde bulun-duğu anlamına gelir; bu iki sözcüğün birleştirilmesiyle, bu duruma uygun düşen siyasal rejim modelinin adı ortaya çıkmış olur: De-mokrasi (*demokratia*). Siyasal alanın süjesi halk olduğu zaman, yö-netim demokratik bir biçim alır ya da almak zorundadır. (İleride değineceğimiz gibi kılısal açıdan bu durum gerçekleşme bile, yö-netim demokratik meşruluk temelleri üzerine oturtulmuştur).

Etimolojisinde iktidar sözcüğü bulunan demokrasi, iktidar ilişki-lerini ortadan kaldırmaz (zaten böyle bir amacı olduğu da söylene-mez). Bu ilişkilerin varlığı, toplumda yöneten-yönetilen ayrımının sürdüğünü gösterir; diğer rejimlerde olduğu gibi, insanlar bir takım

⁴⁷ İlk başlarda köyleri, daha sonra polis'in bölündüğü yerel yönetim birimlerini ifade eden Attika lehçesindeki *demos* sözcüğü, zamanla *ekklesia*'da (halk meclisinde) bir araya gelen yurttaşlar topluluğunu, halkı belirtmek amacıyla kul-lanılmaya başlanmıştır. Bu konuda Türkçe kaynak olarak şu iki yapıta başvu-rabilir. Arif Müfid MANSEL, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, 1984, s. 176, ve 202; George THOMSON, *Eski Yunan Toplumunu Üstüne İncelemeler-Tarihöncesi Ege*, İstanbul, Payel Yayınevi, cilt 2, 1985, s. 94.

insanlar tarafından yönetilmektedirler. Oysa halkın egemenliği, ilke olarak insanın insan üzerindeki hükmünün kalkmasını içerir. Bundan dolayı demokrasi, bir çıkmazla karşı karşıya kalmış gibidir. İnsanlar topluluğu-halk-nasıl hem egemen hem yönetilen olabilir? 18. yüzyıl düşünürleri, bu çelişkiyi halk-ulus egemenliği kuramının el verdiği soyutlamalar ile ortadan kaldırıp demokrasinin vicdanını rahatlatırlar.

Daha önce gördüğümüz üzere halk-ulus egemenliği, her şeyden önce insanları eşit yaparak işe başlar. Bu eşitlik, Rousseau'nun kuramında bireylerin toplum sözleşmesi mekanizması ile yurttaşlara dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşir. Gerek düşünürlere, gerek devrimcilere göre *Ancien Régime*, toplumun bir yanda kral-uyruklar, öte yanda çeşitli katmanlar (*états*) biçiminde bölünmüşlüğü üzerine oturtulmuştur. Halkın egemen olduğu demokratik cumhuriyet, tümüyle tiranlığın karşıt kutbunda bulunduğundan ötürü, toplumun bütünlüğünü gerektirir. Bu bütünleşme ise, bireylerin yurttaşlara dönüşerek soyut tek "bir" in, yani türdeş bir halkın (ve ulusun) ortaya çıkmasıyla sağlanır. Fransız devrimcilerinin üzerinde önemle durdukları "yurttaşın birleştirici erdemi"ni, örneğin Target 10 Kasım 1789'daki bir söylevinde şöyle dile getirmekteydi: "Bölünmüşlük durumunda doğmuş olan düşmanlıklar, birlik içinde yok olmadırlar..., insanları ayırarak değil, yaklaştırarak, birbirlerini sevmeye zorlayarak aristokrasi öldürülür ve yurttaşlar oluşturulur. Eğer böyle bir amacımız yoksa, kamusal canlandırma için boşuna çalışıyoruz demektir. Artık herkes, asker, din adamı, yasa adamı, tüccar, çiftçi, ön yargılarını bırakıp yalnızca yurttaş olmalıdırlar."⁴⁸

Hepsi birbirinin benzeri ve eşiti olan yurttaşlardan oluşmuş bu soyut halk, üstün gücünü bireylerin kendisine devrettiği erklerden alır. İnsanın herkesle birleşerek yine kendi buyruğunda kalmasından dolayı, birleşmenin ürünü olan halkın egemen istencine, yani genel istence itaat etmek, insan için kendine itaat etmekten başka birşey değildir.⁴⁹ Bunun sonucunda insan, özel istenci olan bir varlık ve devlete bağlı bir uyruk olarak yönetilen, kendini genel istence bağlayan bir kişi ve egemenin bir üyesi, bir yurttaş olarak yöneten olmaktadır. Böylece insanın, madalyonun iki yüzü gibi iki farklı yönü bulunması, halkın hem etkin hem edilgen olmasına olanak sağlar. Yurttaşların halkı, uyrukların halkına hükmeder. Gerçekte bu iktidar ilişkisi, somut halk ile soyut halk arasında bulunur.

⁴⁸ Aktaran BURDEAU, *Traité...*, op. cit., cilt V, s. 563.

⁴⁹ Bu karmaşık kuramsal yapı için bakınız: ROUSSEAU, C.S., op. cit., kitap I, bölüm 6 ve 7, s. 243-246.

Rousseau "hükümet, egemenden aldığı buyrukları halka verir"⁵⁰ diyerek bu olguyu dolaylı olarak kabul eder. Buna göre egemen, soyut halktır, ulusta kişileşen bu kollektif varlığın bir ve bölünmez olan istencidir; buyruklara, yasalara uymakla yükümlü olan ise, etten ve kemikten yapılmış gerçek insanlardan oluşan somut halktır.

Fransız devrimcilerinin dillerinden düşürmedikleri halk-ulus egemenliği kavramı, içerdiği soyutlamalar sayesinde somut halk kitlelerini iktidarın kullanımı dışında tutma işlevini yerine getirmiştir. Egemenliğin, sosyo-ekonomik farklılıkları dışlayan ulus kavramının içine yerleştirilmesi, devleti ele geçiren burjuvazinin, sınıf iktidarını gözlerden saklı tutmasını kolaylaştırmıştır. Böylece, burjuvazinin istenci halkın, ulusun istenci (genel istenç) şeklinde gösterilerek gerçekleştirilen "azınlık demokrasisi" üzerinde bir *consensus*'un yaratılmasına çalışılmıştır.⁵¹ Bu bakımdan halk-ulus egemenliği, İngilizlerin "Görkemli Devrimi" ile Fransızların 1789 Devrimi ardından kurulan burjuva yönetimlerinin ideolojik çerçevesini oluşturan bir kuram olarak belirir. Üstelik bu kuram, halkın genel istencinin bir sınıftan başka küçük bir azınlıkta, bir partide, hatta tek bir kişide somutlaşmasına olanak tanımasından ötürü, her türlü siyasal rejimle, en katı diktatörlükle bile pratikte bağdaşabilme özelliği gösterir.

Bu verilerin ışığında İlder Turan'ın "ulusal egemenlik ile siyasal demokrasi arasında doğrudan bir nedensel bağ kurulması söz konusu değildir"⁵² şeklindeki değerlendirmesine katılmamak olası görünmüyor. Ancak daha önce belirttiğimiz üzere kuramsal olarak böyle bir bağ vardır. Halk-ulus egemenliği kavramının kendisinde, ulusal egemenliğe dayalı bir siyasal sistemin demokrasi olacağına ilişkin bir içerik bulunmaktadır. Öyleyse nasıl oluyor da bir diktatör, rejimini halk egemenliğine dayandırabilmektedir? Halk-ulus egemenliğinin kuramsal bakımdan zorunlu olarak içerdiği demokrasiyle kıl- gısal düzeyde ters düşebilmesi, temelde, genel anlamda egemenliğin yapısal niteliğinden kaynaklanır. Her ne kadar egemenlik, *plenitudo potestatis*'i gerektiriyorsa da, bunun somut "bir"den (monarktan)

⁵⁰ Ibid., kitab III, bölüm 1, s. 273.

⁵¹ Burdeau'nun da (Traité..., op. cit., cilt V, s. 367'de) belirttiği gibi burjuvazinin emekçi kitlelerden çekinerek onları iktidar düzeyinden (hatta siyasal alandan) dışlaması, yalnızca onun mülkiyete sahip bir sınıfın egoizmi ile hareket etmesinden değil, fakat devrimci bir sınıf olarak kitlelerin kolaylıkla kandırılıp karşıt devrim araçlarına dönüşebilecekleri inancını taşımasından da kaynaklanmaktadır. 1793'te patlak veren Vendée ayaklanması, devrimci burjuvazi tarafından bu görüşünde ne denli haklı olduğunun bir kanıtı biçiminde yorumlanmıştır.

⁵² İ. TURAN "Ulusal Egemenlik ve Siyasal Katılma" adlı tebliğ in 1. Milli Egemenlik Sempozyumu, op. cit., s. 91.

alınıp soyut “bir”e devredilmesiyle, *auctoritas-potestas* ayrımı yeniden gündeme gelir. Tıpkı papanın iktidarın ilkesini kendine ayırıp dünyasal kılıcı krala vermesi gibi, halk da egemenliğin kaynağını (*auctoritas*’ı) elinde bulundurup bunun kullanılmasını, yani devletin yaptırım gücünü (*potestas*’ı) belli kişilere emanet eder. Halk-ulus, kraldan farklı olarak bir soyutlama olduğu için, gerçekte yönetimde bulunamayacağından başka, bir istenç de taşımaz. Devlet organlarında bulunan gerçek kişiliklerin bir istenç ortaya koyması ve aynı anda halkın bunu kendi istenci olarak kabul etmesi gerekir. Genel istencin bu şekilde el değiştirmesi, temsil sistemi ile olur.

Potestas’ın içerdiği erkleri, başta yasama ve yürütme erklerini ellerinde bulunduran kişilerin, (egemenliği değil) halkı temsil ettikleri ve onun adına egemenliği kullandıkları kabul edilir. Fakat Sièyes’in “halkın bir tek sesi (istenci) olabilir, o da ulusal yasamanın sesidir” diyerek belirttiği gibi, halk-ulus egemenliği, halkın istenci ile iktidarı birbirine karıştırarak, temsilcilerin hegemonyasına yol açar.⁵³ Üstelk temsil sistemi kendi mantığı içinde, temsilcilerin saptanmasında (sınırlı ya da genel oy hakkına dayanan) çeşitli seçim yöntemleri dışında, halkın zımni ya da plebisit şeklinde açık onayına başvurulmasına da açıktır. Bunun sonucunda ortaya çıkan bir siyasal sistem, ne denli mutlak, otoriter bir niteliğe sahip olursa olsun, yine de bir otokrasi değildir. Çünkü iktidardaki kişi (ya da kişiler) iktidarının ilkesini (*auctoritas*’ı) kendinde değil, fakat halkın içinde bulur. Halk-ulus egemenliğine dayanan bir diktatörün siyasal rejiminin adı diktatörlüktür, fakat paradoksal biçimde bu rejim özünde demokratiktir: İktidarın kaynağı, ilkesi halktadır; diktatör egemen halkın temsilcisidir ve yasalarıyla halkın istencini ortaya koyar; kısacası rejim demokratik meşruluk temeli üzerine oturtulmuştur. Bununla birlikte burada, en yalın biçimiyle “halkın iktidarı” olarak tanımlanan demokrasiden söz edilemez. Soruna bu açıdan yaklaşıldığında, en demokratik kabul edilen bir temsil sistemi üzerine kurulu herhangi bir rejimin de, iktidarı halktan alıp temsilcilere vermesinden, dolayısıyla devletin içine yerleştirmesinden dolayı, bir demokrasi olamayacağı ortaya çıkar. “Tam anlamıyla söylenirse, eğer iktidar gerçekten halka ait olacaksa, onun başka yere verilmesi kabul edilemez. Kelime anlamında bir demokrasi sadece devletsiz bir toplum olabilir.”⁵⁴

⁵³ BURDEAU, *La Démocratie*, op. cit., s. 41.

⁵⁴ SARTORI, *op. cit.*, s. 17. Bu değerlendirmeden şu sonuç çıkmaktadır: Halkın tam anlamıyla egemen olabilmesi için bunu doğrudan doğruya kendisi kullanmalıdır. Ancak doğrudan demokrasi gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Ay-

Halk-ulus egemenliği, her türlü rejim ile uyum içine sokulabilmesine karşın, özünde tiranlığın yadsınması olmasından dolayı, halk kendisini yönetenlere karşı koruyabilmesi amacıyla direnme hakkını tanır. Zaten halk ideolojisi, temelinde bir direniş ideolojisidir: Halk etkin bir direnişe geçerek, ayaklanarak tiranın gaspettiği egemenliğini yeniden eline geçirmiş ve özgürlüğüne kavuşmuştur. Halkın egemen olması, onun devrettiği ya da emanet ettiği iktidarı gerektiğinde şiddete varan her türlü yolla geri alma hakkına sahip olduğu varsayımını içerir. Bu nedenle devrimlerle birlikte halkın baskıya yönelen, yetkisinin dışına çıkan yönetime ya da hükümete karşı direnmesinin bir hak, hatta bir ödev olduğuna ilişkin formüller, çeşitli bildirilerde ve anayasalarda yer alırlar. Örneğin, 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 2. maddesi, "baskıya direnme"yi doğal haklardan biri olarak sayar. 1793 Fransız Anayasası'nın Bildirisi'ne göre ise "Baskıya direnme diğer insan Haklarının sonucudur. (madde 33). Hükümet halkın haklarını çiğnediği zaman, ayaklanma, halk ve halkın her parçası için en kutsal hak ve en zorunlu ödevdir (madde 35)"⁵⁵

Halk-ulus egemenliği kuramının tanıyıp dile getirdiği direnme hakkı, yine bu kuramın iç mantığı nedeniyle içi boş bir ilkeye dönüşerek anlamsızlaşır. Her şeyden önce egemenliği ilan edilen halk-ulus, kuramsal olarak iktidara sahip olduğundan dolayı, bu direnme hakkını kime karşı kullanabilir? Bu sorunun yanıtı halkın kendisi olmayacağına göre, olsa olsa temsilcileri oldukları varsayılan yöneticiler olabilir. Ancak yasama, yürütme erklerini kullanan temsilciler,

nı zamanda tüm toplumu ilgilendiren iktidar ilişkilerinin dağınık bir şekilde bulunması, bir başka deyişle bunların kurumsallaşmış merkezi bir biçim (devlet) olmaması gerekir. Demek ki modern devletin ortaya çıkışı, demokrasiyi bir ütopya haline getirmiştir. Rousseau'nun demokrasiyi tanrıların yakıştırmaması bu açıdan yorumlanabilir: "Böylesine yetkin bir yönetim, (devlete gereksinim duyan-Çev.) insanların harcı değildir." (C.S., op. cit., kitap III, bölüm 4, s. 281).

⁵⁵ Romme, bu bildiriye meclise şu sözlerle tanıtmıştı: "Ayaklanma, kutsal, dokunulmaz ve yasanın üstünde bir haktır... 1789'da ayaklanma ile zincirlerimizi kırdık, yine ayaklanma ile 1792'de tiranlık yıkıldı. Uluslara ve gelecek kuşaklara bir ders vermek için ayaklanma adına bir yontu yapılmalı ve sürekli olarak halka haklarını ve gözü yüksekte olanlara zorbaları bekleyen cezayı anımsatmak amacıyla bu yontuyu bir bekçi gibi Özgürlük yontusunun yanına dikmeli." Aktaran: BURDEAU, *Traité...*, op. cit., cilt III, s. 496. Fransa'nın dışında Amerika'da bu hakkın, örneğin 1776 Birleşik Devletler Bağımsızlık Bildirisi ya da 1780

Massachusetts Anayasası tarafından kağıda döküldüğü görülür. John Locke 1688 İngiliz Devrimi'nden sonra yayımladığı *The Second Treatise of Civil Government*'in 18. ve 19. bölümlerini direnme hakkı sorununa ayırır. 1960 Darbesi ardından hazırlanan 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası da başlangıç bölümünde "miletin direnme hakkı" kavramına yer verir.

genel istenci ifade etmektedirler; bu bakımdan halkın, üzerinde bir baskı hissedip özgürlüğünün kısıtlandığı ya da yok edildiği sanısına kapılarak devletin yasalarına ve uygulamalarına karşı çıkması, genel istenci yadsınması, dolayısıyla kendine karşı direnmesi gibi mantıksız bir sonuca varır. Üstelik halkın ya da bireylerin böyle bir davranışı benimsemeleri, onların bir yanlısına içine düşmüş olduklarını gösterir. Çünkü "genel istence itaat etmeyi reddeden her kimse, bütün beden tarafından itaate zorlanacaktır. Bu, o kimsenin özgür olmaya zorlanacağı anlamından başka bir şey demek değildir."⁵⁶ Siyasal bedenin, yani devletin baskısı, şiddeti, bütünün ve onun parçalarının iyiliğinin, özgürlüğünün sağlanması amacını güder. Bir başka deyişle bu baskı, gerçek anlamda bir baskı, despotça bir şiddet uygulaması değildir. Bu nedenle devletin baskısına karşı bir direnme hakkından söz edilemeyeceği açıktır.

SONUÇ

Halk-ulus egemenliği, halkın, bireylerin devlete bağımlılığını yok etmek şöyle dursun, halkın egemen olduğu mitosunu yayarak bunu daha da güçlendirmiştir. Temsil mekanizması, egemenliğin devlet organları içine yerleştirilmesini sağlar. Aynı zamanda halkın, ulusun, devlet ile özdeşleştirilmeleri, *plenitudo potestatis*'i kendi içinde gerçekleştirmiş gerçek anlamda egemen olan devletin, değişen koşullara uyum sağlayıp uyrukları ya da yurttaşları üzerinde çok daha kolay bir biçimde hüküm sürmesini sağlar. Devletin yasalarına itaat ederek kendine itaat ettiği inancını taşıyan birey, kimin neden vazgeçeceğini saptayıp neye sahip olacağını belirleyen ve hiçbir yasaya bağımlı olmayan bu üstün güç⁵⁷ karşısında bir rahatsızlık duymayacaktır.

Leslie Lipson'un "hükümdar, "devlet için çıkar yol senin ölmen-dir" dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır." sözü karşısında dehşete düşmesine hiç gerek yoktur.⁵⁸ Neden mi? Yanıtı, bu sözün hemen

⁵⁶ ROUSSEAU, C.S. op. cit., kitap I, bölüm 7, s. 246.

⁵⁷ "Her kişinin toplum sözleşmesiyle gücünün, mallarının, özgürlüğünün yalnız toplulukça önemli olan parçasından vazgeçtiği kabul edilir, fakat bu önem konusunda yalnızca egemenin söz sahibi olduğu da kabul edilmelidir." *Ibid.*, kitap II, bölüm 4, s. 253-4. "Egemenin bozamayacağı bir yasanın buyruğu altına girmesi, siyasal bedenin doğasına aykırı düşer... halkın bedeni için hiçbir zorunlu temel yasa yoktur." *Ibid.*, kitap I, bölüm 7, s. 245.

⁵⁸ Leslie LIPSON, *Demokratik Uygurluk*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984, s. 47.

ardından yine Rousseau'nun kendisi verir: "Çünkü yalnızca bu koşul gereği o zamana dek güvenlik içinde yaşamıştır ve yaşamı yalnız doğanın bir nimeti değil, fakat devletin koşullu bir armağanıdır."⁵⁹ Devletin halk egemenliğine dayanması ya da dayanmaması, yönetim biçimi olarak demokrasi ya da diktatörlük olup olmaması, onun özünü değiştirmez; o, Leviathan'dır. İlk planda kendi yaşamını düşünür ve bunu sürdürebilmek için üstün gücünün kendisine verdiği tüm olanakları kullanır. İnsanın, hakları, özgürlükleri, güvenliği bakımından ona gereksinim duyması (ya da duymaya koşullandırılması), devletin yurttaşlarını ölümle bile sonuçlanabilecek yükümlülükler altına sokmasını sağlar. Günümüzde, kendine özgürlükçü, liberal, halkçı vb. niteliklerini yakıştıran hangi devlet, kendi mantığı içinde gerekli gördüğü zaman yurttaşlarını şu ya da bu biçimde (en açıkçası savaşa yollayarak) ölüme göndermekte bir an için bile tereddüt etmektedir?

⁵⁹ ROUSSEAU, C.S., op. cit., kitap II, bölüm 5, s. 256.